
Фольклорно-етнографічний нарис Анатолія Свидницького "Великдень у подолян": методичний аспект

Наталія Зінченко,

кандидат філологічних наук

Альона Шкарупа,

магістрант

Полтавського національного педагогічного університету

імені В.Г. Короленка

Стаття містить методичні рекомендації з вивчення фольклорно-етнографічного нарису А. Свидницького "Великдень у подолян". Пропонуються різні методи і прийоми роботи на уроці позакласного читання в старшій школі.

Ключові слова: Анатолій Свидницький, фольклорно-етнографічний нарис "Великдень у подолян", урок позакласного читання, громадянське виховання, народні свята.

В українському літературному процесі кінця 50—60-х років XIX століття яскраво виділяється ім'я Анатолія Патрикійовича Свидницького (1834—1871). Він прожив лише 37 років, але встиг проявити себе як письменник, етнограф-фольклорист, громадський діяч, педагог.

Твори А. Свидницького цікаві тим, що, з одного боку, допомагають усвідомити національно-культурні та соціальні аспекти тогочасного життя, а з іншого, — мають навчально-виховний потенціал і тому вимагають методичного опрацювання.

Мета нашого дослідження полягає в розробці методичних засад вивчення фольклорно-етнографічного нарису А. Свидницького "Великдень у подолян".

Фольклорно-етнографічний нарис "Великдень у подолян", написаний 1861 р. в Миргороді, посідає вагоме місце серед доробку А. Свидницького в галузі фольклорно-етнографічної науки не лише за широкими рамками поданого матеріалу, а й за рівнем його наукової обробки.

"Великдень у подолян", на наш погляд, є придатним для громадянського виховання молоді, адже, по-перше,

містить маловідомі подробиці життя українського юнацтва в середині XIX століття, а по-друге, викликає повагу до звичаїв та традицій нашого народу і сприяє формуванню активної громадянської позиції. Тому ми пропонуємо вивчати розвідку "Великдень у подолян" на уроках позакласного читання у старшій школі. Учням краще користуватися не російськомовним оригіналом праці, а перекладом, здійсненим Вал. Шевчуком [7].

Такий урок позакласного читання характеризується широкими міжпредметними зв'язками з народознавством та частково історією України. Його варто розпочати проведенням *бесіди*, запитавши учнів, що вони знають про традиції святкування Великодня та інших християнських свят, і запропонувати розповісти про дотримання подібних звичаїв у їхній родині.

На мотиваційному етапі вчителю доцільно створити *ситуацію зацікавлення*, зачитавши незвичайний епізод із нарису А. Свидницького. Наприклад, про те, як потрібно відповідати на вітання "Христос Воскрес!": "Як піп ото в притворі скаже перший раз: "Христос воскрес", не відка-

зувати йому, як слід: "Воістину воскрес", — а що хоч, щоб найлучче велось... Як скажеш, наприклад: "Щоб мені хуба найлучче велась", або: "Щоб у мене гроші не переводились", — то так воно й буде цілий рік" [7, с. 544].

Доречним буде завчасно дати завдання комусь із учнів підготувати невелике *повідомлення* про Анатолія Свидницького. Коротко скомпонований матеріал про життєвий шлях письменника можна знайти у статті В. Коломійця [4, с. 22], у "Нововведених іменах в програмі з української літератури" [3, с. 42—48], "Українській педагогіці в персоналіях" [6, с. 299—307], в Інтернет-джерелах [1] або деінде в підручниках для вищої школи. Наприклад:

Анатолій Патрикійович Свидницький народився 3 липня 1834 року в селі Маньківцях Тульчинського району на Вінниччині. Батько письменника був священиком. Серед парафіян він відзначався простотою та добрим ставленням. В сім'ї, крім Анатолія, було ще три сини і дві дочки. Одаючи в науку своїх дітей, Патрикій Свидницький мріяв про покращення їхнього життя в майбутньому. Особливо великі надії батько покладав на Анатолія, прогнозував йому високу духовну посаду.

Вчитися А. Свидницький почав із 9 років у Крутянській духовній школі, яку закінчив 1851 року. Навчання було нестерпним, бурсаків привчали до механічного зазубрювання і карали різками. Потім юнак продовжив навчання, вступивши до Кам'янець-Подільської духовної семінарії. Училися в семінарії 6 років, проте структурою навчально-виховного процесу навчання мало чим відрізнялося від порядків у бурсі.

Інтерес до українського художнього слова та фольклорного багатства народу А. Свидницький задовольняв самоосвітою. Завдяки своїй наполегливості він, крім грецької, латини та старослов'янської, які вивчав у семінарії, опанував французьку, польську і болгарську мови. Та справжнім відкриттям культури слова і думки для нього в семінарські роки став Т. Шевченко, твори якого Свидницький читав із захопленням. Освіта А. Свидницького не завершується після закінчення семінарії. 1856 року він починає навчатися в Київському університеті — спочатку на медичному, а потім на історико-філологічному факультеті. Але університет Анатолієві закінчити не вдалося: не було грошей сплатити за навчання. Кілька разів його звільняли за це, а 19 грудня 1859 року звільнили остаточно. Та ще деякий час Свидницький не залишає Київ, наймає дешеві кімнати на околицях міста, активно долучаючись до літературного життя.

1860 р. в "Черниговских губернских ведомостях" було надруковано його перший вірш "Горлиця". Невдовзі, склавши при університеті достроково екзамен, Свидницький дістає призначення у Миргородську повітову школу. У Миргороді молодий учитель словесності організовує громадську бібліотеку, недільні школи, займається етнографією.

1862 року А. Свидницький опиняється в глухому провінційному закутку Чернігівщини — Козельці, з великими труднощами отримує посаду наглядача по акцизу (вид непрямого податку на продукти масового споживання). Чинівницька служба, що забирає багато часу на поїздки, не сприяє творчому натхненню письменника, та він багато роздумує над становищем селянства. У Козельці посміхнулося Свидницькому особисте щастя. 1863 року він одружився з Оленою Величківською — дочкою лікаря. Та скоро нестатки і сімейні чвари вивірили кохання, і натомість з'явилися байдужість і зневіра. Письменник шукає розради в горілці. Схильність до випивок, започаткована ще в бурсі та семінарії, тепер ставала хронічною хворобою. Йому погрожували звільненням з роботи, а в сім'ї вже було троє дітей. Та А. Свидницький не здався, намагався зібрати рештки зусиль і здібностей, аби знайти вихід із скрутного становища.

Весною 1869 року він приїжджає до Києва в пошуках посади з пристойною платнею. Йому вдалося влаштува-

тися помічником завідувача архіву при Київському університеті, де і працював з 1869 по 1871 рік. Але невеликі заробітки не покращили матеріальне становище родини. Крайня матеріальна нужда штовхнула його письмово звернутися до завідуючого Київського центрального архіву з проханням про матеріальну допомогу. Та байдужа чиновницька душа не відгукнулася на людський біль. А незабаром Свидницький уже не потребував ні допомоги, ні співчуття, бо 18 липня 1871 року перестало битися його серце. Було йому всього 37 років. І досі ніхто не знає, де знаходиться його могила.

Учитель має пояснити учням, що безпосереднім приводом для написання А. Свидницьким "Великодня у подолян" було незадоволення працею його земляка, студента Київського університету Каленика Шейковського — "Быт подолян. Т. I. Выпуск I. 1859 г.". У письменника виникло гостре бажання *"розбатькувати"* її, адже праця була бідною на фактичний матеріал.

Оскільки автор характеризує свята впродовж усього річного циклу, запропонуймо учням *скласти план* нариса, який дозволить виявити, які ж саме свята внесені до розгляду. Оскільки це наукова розвідка, а не художня повість, завдання може бути важким. Допомогти при складанні плану покликаний алгоритм А. Ситченка, який радить керуватися такими кроками:

- Перечитай текст.
- Визнач основні події в ньому.
- Добери до них влучні назви.
- Послідовно розташуй їх [9, с. 25].

Сам автор структурував твір на три частини, недостатньо однорідні за тематикою, тому краще уникнути створення складного плану. Таким чином план "Великодня у подолян" з пропусками авторських відступів матиме подібний вигляд:

1. Задум розвідки як відгук на "Быт подолян" К. Шейковського.
2. Святування протягом Страсного тижня.
3. Народні звичаї та ігри на Великдень та опісля.
4. Подільські гаївки.
5. Гадання на Катерини та Андрія.
6. Зимові празникування: Різдвяні святки, Новий рік, Водохреща.

Побіжно А. Свидницький згадує і Колодія, і Купайла, і Стрітення, і Маковея.

Можна запропонувати учням скласти *календар народних свят*, згаданих А. Свидницьким, або скористатися вже готовим календарем і порівняти свої коментарі з висновком автора: "Великдень за своїм значенням має два місця поміж народних празникувань...: в стосунку до любові Великоднем празникування починаються, а стосовно господарства — Великдень є продовження свят" [7, с. 589]. Під своєрідним святом Любові А. Свидницький має на увазі ті весняні дні, коли молодь співала гаївки про шлюб та родинне життя.

Починаючи роботу з текстом твору, потрібно зауважити, що в нарисі докладно описано не лише святкування, а й, за твердженням Т. Марусенко, "змальовано одяг селян, розваги молоді, пісні, у яких відбито тяжкий стан народу, особливо жінок, та мрії про краще життя" [5, с. 29]. Саме на такі моменти слід звертати увагу учнів, адже через усю красу й принагідність давніх обрядів А. Свидницький червоною ниткою проводить проблему соціального гноблення українського народу.

Учителю варто підготувати наочні матеріали для демонстрації подільського одягу. Описуючи святкове вбрання селян, А. Свидницький недвозначно зауважує: "Слово *наряд* подає уяві шовки, єдваби, можливо — перла, оксамит... Даремно!.. Ті українці, які могли б убраться багато, відреклися національних нарядів; а хто не відмовився від них, той утримав найнеобхідніше — *щоб тільки голому не ходити*" [7, с. 550].

Цікавими для учнів будуть розповіді про різноманітні молодіжні розваги, адже чимало місця в розвідці відведе-

но описові парубочих ігор. Із допомогою учнів можна навіть показати спосіб проведення якоїсь із них, якщо для того будуть сприятливі умови.

Словесник має наголосити, що навіть у такій матеріалі А. Свидницький уводить суспільні проблеми: пояснюючи назву гри "харляя", він указує на скруту подільських селян. Засмучує письменника і падіння рівня грамотності.

Простеживши такі факти, можна провести бесіду про соціальне становище селянства в середині XIX століття, спираючись на відоме учням тогочасне історичне тло. Питання для бесіди є такими:

1. Розкажіть про умови життя селян у 40—50-х роках XIX століття (адже судячи зі слів автора: "... мушу попередити читачів, що не маю жодних джерел і писатиму з пам'яті — що бачив і знаю" [7, с. 532], — саме цей період ліг в основу нарису).

2. Яким постає селянин у зображенні А. Свидницького?

3. Що позитивного й негативного ви помітили в розповіді автора?

При розгляді вірувань подільських селян учителю варто обирати найбільш цікаві та незвичайні для нашого часу (наприклад, про "бурлацький отченаш" чи приповідки під час великодньої служби).

Наприкінці уроку потрібно схарактеризувати стильову манеру подачі матеріалу. Не будемо забувати, що Свидницький — майстер художнього слова. Тому він не завжди дотримується ділового, наукового викладу. У деяких місцях помічаємо літературну обробку етнографічного матеріалу. Для прикладу можна використати таку сценку і провести над нею стилістичний експеримент, упустивши яскраві авторські вирази та художні засоби: "Великдень, вулиця: діди з чоловіками поділилися на гурточки, інші сидять, ще інші стоять, хто опершись на палицю, хто на паркан, і роздебеньдюють стиха, поглядаючи на молодь, котра бавиться. Не та пора, аби і їм брати участь у грі: старі кості не ворухаться і серце збучавило. Не те вже в них у голові: тому сина женити, у того внука на виданні, тому дочку дружити. А хазяйство! Ось чим їхні голови турбуються. Але було..."

— Е! — скаже дід, похитуючи головою, — *бувало і ми тее... аж земля движить. Вміли догори головою ходити; та що згадувати: поти вживати світа, поки служать літа. От чие тепер грало, — покаже на парубків, на дівчат, — після отих буде, — вкаже на дітей, — а колись і їм відлетить, як будуть такі угодні в Господа, що дожиють наших літ. О! Тоді і вони стануть, як і ми, та тільки будуть поглядати, як молода кров грає...*" [7, с. 553—554].

Етап закріплення знань можна провести у вигляді узагальнювальної бесіди або з додаванням ігрових елементів (наприклад, кросворду):

1. СВИДНИЦЬКИЙ	2. ШЕЙКОВСЬКИЙ
3. ПОДІЛЛЯ	4. НАРИС
5. ГАЇВКИ	6. ДІЯНІЄ
7. СВЯТВЕЧІР	8. СТРАСНИЙ
9. ТАНЕЦЬ	

1. Яке прізвисько автора "Великодня у подолян"?

2. Хто автор праці "Быт подолян", яку розкритикував А. Свидницький?

3. Селяни якої етнічної місцевості зображені у творі?

4. Який жанр твору?

Наталія Зинченко, Алёна Шкарупа. Фольклорно-этнографический очерк Анатолия Свидницкого "Великдень у подолян": методический аспект

Статья содержит методические рекомендации по изучению фольклорно-этнографического очерка А. Свидницкого "Великдень у подолян". Предлагаются различные методы и приёмы работы на уроке внеклассного чтения в старшей школе.

Ключевые слова: Анатолий Свидницкий, фольклорно-этнографический очерк "Великдень у подолян", урок внеклассного чтения, гражданское воспитание, народные праздники.

Nataliya Zinchenko, Alyona Shkarupa. Folk-ethnographic sketch by A. Svydnytsky "Podilians' Easter": teaching aspect

The given article contains teaching recommendations of studying a folk-ethnographic sketch by A. Svydnytsky "Podilians' Easter". Different methods and techniques are offered for work at the high school home reading lesson.

Key words: A. Svydnytsky, a folk-ethnographic sketch "Podilians' Easter", a home reading lesson, civic education, folk holidays.

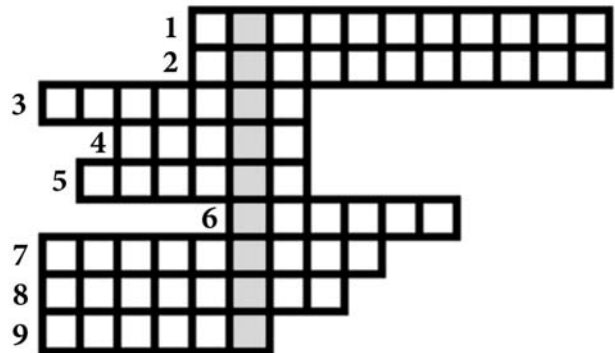
5. Про які пісеньки йдеться у III розділі праці?

6. Як називався звичай напередодні Великодня, коли хлопці цілу ніч підтримували розпалене вогнище?

7. Яке свято подільські селяни звать Різдяними святами?

8. Як називається тиждень між Вербною неділею та Великоднем?

9. Що повинні найняти хлопці для дівчат, які подарували їм писанки?

Домашнім завданням може бути написання невеликого твору, у якому б виявилось ставлення дитини до культури українського народу, її готовність поважати та дотримуватися традицій і звичаїв.

Отже, вивчення фольклорно-етнографічного нарису "Великдень у подолян" є засобом поповнення знань учнів про своє коріння, український народ, формування їх національної гідності і поваги до своїх традицій та звичаїв.

Література

1. Жанрові та стильові особливості видатного майстра слова А. Свидницького: Лекція / Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL :http://filolog.mdpu.org.ua/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=1313&Itemid=0. — Назва з екрану.

2. Жук Н. Анатолій Свидницький: Нарис життя і творчості / Ніна Жук. — К.: Дніпро, 1987. — 150 с.

3. Коломієць В. В. Анатолій Свидницький (1834—1871) / В. В. Коломієць // Живе слово. Нововведені імена в програму з укр. літератури. — Кн.1. Класична література. — К.: Наукова думка, 1997. — С. 42—48.

4. Коломієць В. В. Знайомимо дев'ятикласників із творчістю А. Свидницького / В. В. Коломієць // Українська мова та література в школі. — 1992. — № 9—10. — С. 22—24.

5. Марусенко Т. І. А. П. Свидницький / Т. І. Марусенко // Наукові записки Львів. держ. ін-ту. — Львів: Видавництво Львівського ДПІ, 1958. — Т. XII. — С. 23—35.

6. Побірченко Н. С. Свидницький Анатолій Патрикійович / Н. С. Побірченко // Українська педагогіка в персоналіях. — Кн.1: X—XIX століття. — К.: Либідь, 2005. — С. 299—307.

7. Свидницький А. Великдень у подолян / А. Свидницький; [пер. з рос. Вал. Шевчука] // Свидницький А. Любо-рацькі. Оповідання. Нариси та статті / Упоряд. Р. Мовчан. — К.: А.С.К., 2006. — С. 528—591.

8. Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі / Микола Сиваченко. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962. — 415 с.

9. Ситченко А. Вивчення художнього твору в школі: деякі аспекти проблеми / А. Ситченко // Укр. мова і література в школі. — 1999. — № 1. — С. 25—29.